

ԵՐԵՎԱՆԻ ԴԱՐՈՒՄ

ՄՇԱԿ

Հարկան գինը 10 բուլգի. կէս տարվանը 6 բուլգ.
Առանձին համարները 5 կապեկով.

Թիֆլիսում գրվում են միմյանից խմբագրատան մէջ.

Մէջ հասցեն. Тифлис, Редакция «Мшак».

Կամ Tiflis, Rédaction «Mschak».

Հիշեցեք № 256.

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(բացի կիրակի եւ ամս օրերէն).

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամէն լիցուսով

Յայտարարութիւնները համար վճարում են

Երբեք չեն ընդունվում 10 կապեկ.

Հիշեցեք № 256.

ՀԻՄՆԱԳԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ԲԱՅՎԱԾ Է ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ՄՇԱԿ ԲԱՅՎԱԾԱՆ ԵՒ ԴՐԱՎԱՆԱԿԱՆ ԼՐԱԳԻՐ

(ՅԻՊ ՏԱՐԻ)

ԱՄԼԱԿԱՆ 1903 ԹԻՎԱՆԻՆ

«ՄՇԱԿ» ՀՐԱՏԱՐԱԿՎՈՒՄ Է ՆՈՅՆ ԳՐՈԳՐԱՄՈՎ ԵՒ ՆՈՅՆ ՈՒՂՆՈՒԹԵԱՄԲ

ամեն օր, բացի տօներէն յաջորդող օրերէն:

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒՄ. «Մշակ» տարեկան գինը 10 բուլգի է, տասն եւ մէկ ամսվանը նոյն գին 10 բ., տասն ամսվանը՝ 9 բ., ինն եւ ութ ամսվանը՝ 8 բ., եօթ եւ վեց ամսվանը՝ 6 բ., վեց ամսվանը՝ 5 բ., չորս ամսվանը՝ 4 բ., երեք ամսվանը՝ 3 բ., երկու ամսվանը՝ 2 բ., եւ 1 ամսվանը՝ 1 բուլգի:

ԱՐԱՏԱՆԿԱՆ ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ. Ամերիկայի բաժանորդները պէտք է խմբան տարեկան 6 շաբաթ. Եւրոպայի բաժանորդները՝ 30 ֆրանկ. Պարսկաստանի բաժանորդները՝ 10 բուլգի:

«Մշակ» գրվել կարելի է ԽՊԱԳՐԱՏԱՆԸ (Բազմաթիւ եւ Բարոնակայա փողոցներ Միլիւն), իսկ ԲԱԳՈՒՄՆ. Դաւթեանի մօտ:

Կայսրութեան ուրիշ քաղաքներէն «ՄՇԱԿ» գրվելու համար եւ առհասարակ նամակներ եւ ծրարներ ուղարկելու, պէտք է դիմել հետեւեալ հասցեով. ТИФЛИС, Редакция «МШАК», իսկ արտասահմանից՝ ТИФЛИС, Rédaction du journal arménien «MSCHAK».

Յայտարարութիւններ ընդունվում են բոլոր լիցուսներով:

ԱՊԱՌԻՒԿ ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԶԷ ԸՆԴՈՒՆՎՈՒՄ

ԲԱՅՎԱԾԱՆ ԴԱՐՈՒՄ

Մամուլի գերը.—ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Ի միջի այլոց. Ներքին լուրեր.—ԱՐՏԱԳԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Աւստրալիայից. Արաբիայի լուրեր. ՀԵՌԱԳԻՆՆԵՐ.—ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.—ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ.—Խառնալուծ:

ՄԱՐՈՒՄ ԴԵՐԸ

Լրագիրը կամաց-կամաց պահանջ է դառնում մեր երկրում: Մենք այլ եւ չենք

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԻՏԱԼԻԱՅՈՒՄ

(Ուղեւորի Թողնելի Կապարութիւններ)

XXXVIII

Պէտք է թողնել նաեւ այս գեղեցիկ Ֆլորենտին, որտեղից տանում են այնքան քաղցր յիւրապետութիւններ: Երկրորդը մեր թաղերէն է. մեր թաղեր. ինչպէս. կարող են անցնում է Ապենինեան շղթան: Անկարող լինելով կանգ առնել Բոլոնիայում, անցնում են դէպի Պադուա եւ ապա Վենետիկ: Կրկին այցելում են նուազապէս Ս. Ղազարը, էլ չեն գտնում կենդանի Աւարայրի բլրակները: Նա այժմ հանգում է Ս. Երանի, ուր ինքը գրել էր մի օր: Վառանդեան եւ աստ հանգչին: Նրա տեղ աթոռակալ է ընտրված Կ. Միքայել Նուրիկան, Լուսինայի վարժարանի տեսուչը: Սա համարեա միակ գլխավոր փոփոխութիւնն է, որ տեղի է ունեցել այս մի տարում: Նոյն վայրէջք է, նոյն եռանդուն, գործունէ այն միջոցները, նոյն անգագրում աշխատանքը: Ժամանակաւ կարճ է, մնաք բարեւ. եւ ասում հիւրանքի հայրերին, նրանց դիմելով կղզեկներ, այնքան նուիրական դաժնարաններին, որոնցից զօնազուր հեռացնում է ինձ եւ ես ցաւով եմ մտածում, թէ գուցէ ես իմ վերջին այցելութիւնն է ինձ համար այնքան քաղցր, այնքան նուիրական վայրերին:

Մի օր յետոյ Միլան եմ. այտեղ այցելում եմ միայն հռչակաւոր մայր եկեղեցին: Գոթական մի հրաշակերտ է սա, եւ նրա տեսքը առաջին բոլորէ մարդու չափում է: Ես յիշում եմ, ճիշտ այնպէս էր Շաֆհաւզի ջրվեժի առաջին տպաւորութիւնը: Զարմանալի չէ՞ զուգէ, որ այժմ այս մարդկային ձեռքի հրաշալիքի եւ այն ջրվեժի մէջ ես որոշ նմանութիւններ եմ տեսնում:

Կարող սահմանափակել մեր հետաքրքրութիւնը միայն մեր ներքին ընտանեկան եւ պաշտօնավարական կեանքով: Մեզ զբաղեցնում են մեր եղբայրակիցը իր հոգս ու ցաւերով, մեր հարեանները իրանց յարաբերութիւններով, մեր երկրի ամբողջ կեանքը իր արտայայտութիւններով, պետութեան մէջ կատարվող եղբայրութիւնները, ուրիշ երկրներում տեղի ունեցող խոշոր եղբայրութիւնները եւ ամեն մի նշանաւոր երեւոյթ գիտութեան, զբաղանքութեան եւ հասարակական մտածողութեան ասպարէզներում:

Թիւն եմ գտնում, եւ մէկին նայելուս միտքս եմ յիշում. ճարտարապետական երեւակայութեան այս հանճարեղ, այս հակառակ դեպքերէն ծնունդ առնող ակամայ մտածում եմ բնութեան այն զբաղանքի տեսարանի մասին, երկուսն էլ յայտնում են ու խոյական, երկուսն էլ զեղեցիկ են ու ահաւոր. դեռ երբեք մարդկային միտքն այս աստիճան յանդուգն ձեւով չէ մրցել բնութեան հետ: Նայում եմ մարմարէ այս ծովին, որ մարդկային հնարամտութիւնը խնդրել է իրար, ինչպէս բարդ բարդ ամպեր եւ իմ երեւակայութեան առաջ պատկերանում է Հոնոնոսի ջրվեժը իր լեռնաշղթա ալիքներով, որոնք ժայռի կատարից չը գիտեն ինչ մի անհասկանալի գոտեցող գաղափարով են անհոգեղ, այնտեղ կատարում են, փոքրում իրանց անկման համար եւ ապա փոշիացած՝ թափվում վեր եւ ձգվում, առեւ կամեցնում են վերադառնալ իրանց նայելին տեղի գոտեղ, վերադառնալ իրանց նայելին ծովին: Կատարը երկու ծիծղ այն չորային փոշու ամպերի պէս, այստեղ մարմարէ կամեցողութիւն ամպեր որոշ ձեւերով իրար են խառնվում եւ ձգվում են դէպի վեր, դէպի կապուտաւ անհասկանալիութիւնը եւ կարծես ուզում են խառնվել վեր անհունին հետ: Այնտեղ՝ ջրվեժի մոտեցող մէջ, տարբեր այն զարմանալի աղմուկի մէջ, ջրերի այն կուտակ կուտակ ծալքերից հնչող անոցի մէջ մի գերբնական, անհասկանալի բան կայ: որ խուսափում է մարդկային ըմբռնողութիւնից, օտանեցնում, օհնացնում է անգամ հզոր բանակութիւնը եւ հոգին խեղդում են այնպիսի անուշաբանութիւն, որոնք եւ անհասկանալի են եւ օտարապիլի միտմանակա թուում է, թէ մարդ կանգնած է իրերի մերկ խորհրդի առաջ, բնութեան բացայայտ դարձած գաղափարին հանդէպ, հոգին դողում է անդայի մեծութիւնից ու խորութիւնից, անդունդներ են բացվում, անհասկանալի ուժերով բնակված, մանկեղից կարծես անհունի լեզուն է հնչում մահկանացու ականջներին եւ յաւիտենականութիւնն է հրաշալիքով այնտեղից իր անհասկանալի երգը այդ

եւ օրէցօր այդ հետաքրքրութիւնը դէպի շրջապատող կեանք եւ դէպի արտաշխարհում կատարվող գործերը լայնանում է, ընդարձակվում եւ ճիւղաւորվում: Համայնքին, հասարակութեան, երկրին, պետութեան եւ ընդհանուր մարդկութեան վերաբերեալ հարցերը դառնում են լրագրութեան նիւթ, կարողութիւն տալով բարոյական եւ գաղափարական կապ հաստատելու մարդկանց մէջ, ուսումնասիրելու եւ քննելու կեանքի մէջ նշանակութիւն ունեցող եւ կեանքի վրա ազդող խնդիրները եւ օգտվելու այդ հրապարակական ընկալողութիւնից, բարեօրոշելու ներկան եւ հարթելու ապագայ առաջադիմութեան ճանապարհը:

Սակայն, որպէս զի մամուլը կարող լինի իր կոչմանը ծառայել արժանաւոր կերպով, անհրաժեշտ է, որ երկրի բոլոր մտաւոր ոյժերը զգան երկրի վերաբերութեամբ ունեցած իրանց պարտաւորութիւնները եւ տան մամուլին բազմակողմանի, լաւ ուսումնասիրված նիւթեր, մշակված քննութիւններ, կեանքի նկարագիրներ բնորոշ գծերով: Երբ մենք կունենանք մեր արտադրութեան տակ բազմակողմանի նիւթ եւ բազմակողմանի լրատուանութիւն մեր կեանքի վերաբերութեամբ, այն ժամանակ մեր գաղափարութիւնները կը դառնան աւելի հեղինակաւոր եւ մեր արած եզրակացութիւնները աւելի հիմնաւոր:

Մեր թղթակիցները եւ աշխատակիցները, հարողներով տեղեկութիւններ իրանց շրջապատող կեանքի եւ իրանց շրջանում երեւան եկող հարցերի մասին, կատարում են օգտաւէտ մի դեր, որ սակայն դեռ չէ ստացել այն ընդարձակ նշանակութիւնը շնորհիւ այն բանի, որ կեանքի զանազան խաւերում գործող թղթակիցների թիւը եւ նրանց հետաքրքրութեան ամփոփը

դեռ այնքան չեն մեծացել, որ բովանդակէին մեր ամբողջ կեանքը իր արտայայտութիւններով:

Եթէ մենք կապված ենք լրագրով, եթէ մենք մտքի փոխանակութիւն ենք կատարում մամուլի միջոցով եւ միացած ոյժերով բնութեւն մը վճռում ենք կեանքի հարցերը, անհրաժեշտ է, որ այդ ընդհանուր գործունէութեան մէջ շատերը մասնակցէին եւ իրանց գործակցութիւնը աւելի հիմնաւոր եւ լուրջ կերպով կազմակերպէին:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Ի ՄԻՋԻ ԱՅՈՒՑ

Այսօր այլ եւս չը կայ այն, ինչ երէկ էր նկատվում: Ներկից օրը կախարակաւ, տարօրինակ մի օր էր: Առօրեայ կեանքի թմրած, անբովանդակ միջոցառող առասպելական կենդանութեան պատկեր էր ստացել: Արտակարգ իրադարձութիւն, փոխադարձ հաճոյախօսութիւններ, համերաշխութիւն, սէր եւ միութիւն քաղաքներ, բարոյականութեան դաշնակցութիւններ—անսասնաւ: Միտքը եւ գիտակցութիւնը, թոկից փայտած եւ գաղափարական դրոշակ պարզած, օտակալի պատերազմ էին մղում եւս կենսութեան դէմ: Սովորական անձրեւի փոխարէն Բաթումի օդից պարտկում էր տեղում. մարդիկ, առանց օտար խորութեան, փողոցներում գրկվում, համբուրվում էին, խոյս տալով նոյն իսկ պատկանանքի որոշ կանոններից:

Ի՞նչ է պատահել, Տէր Աստուած: Սրազ խօսքն սա, մտածում էի ես, սկսելով կախարակած պրիմիտիւ պէս շարժւալ չօշափել Բայց ոչ, կարեւոր երազ չէ: Շտապում եմ տեղական լրագրի համարը գտնելու, որի մէջ երազահանութեան մասնագէտը էլ կայ:

Վերցնում եմ թերթը եւ ապուշի պէս մնում

որ առաջին հայեացքից դժուար է թէկուզ շատ աչքի ընկնող մանրամասնութիւններ նկատել. հոգու հաւասարակշռութիւնը սկզբում խախտվում է, երկար դիտելուց յետոյ միայն հնարաւոր է դառնում ներքին խաղաղութիւնը վերականգնել եւ դիտել զանազան մտերմ: Հիմքը լայն է եւ քարերը խոշոր, որոնք աստիճանաբար մանրանում են բարձրանալով, խնդրվում են իրար անկանոն գծերով եւ վերջում՝ կատարին դառնում են նուրբ մօզաիկներ: Հիմքի մի քիչ բարձր, պատի վրա ցցված, կամ աւելի չուտ կախված են մի ամբողջ շարք արձաններ, որոնք բոլորում են չէնք չորս կողմից եւ պատում են նրա մէջքը, ինչպէս մի տարօրինակ գոտի: Արձանների գլխին շարված նուրբ օրամայր կաթոլիկները այնպէս են փաթաթված պատերին, ինչպէս պատուաւորները մայր ծառի բնին: Արաւոյին պատկերը նկարագրելու համար մարդկային լիցուս եւ արտայայտութեան օտարական ձեւերը անբուժական են, մնում է դիմել բնութեան համեմատութիւններ փնտրելով. ով տեսել է, օրինակ, մի անտառապատ բլուր, որի վրա հիմքից սկսած՝ ծառերը բարձրանում են հս բարձրանում, ամեն մի շարքն աւելի բարձր, քան իր նախորդը, մինչեւ որ կատարը կորչում է ամպերի մէջ. մտաւորապէս այդպէս է այս գոթական եկեղեցին: Փաղերի կաթոլիկները թիւ չունեն. նրանք խուրձ խուրձ նրբանում, շարունակ վեր են ձգվում, իսկ վերջում այնպէս են օրվում, ինչպէս օրամայր սեպեր, խիտ առ խիտ իրար մօտ շարված. առաջին շարքից վեր սկսվում է երկրորդ շարքը, ապա երրորդը, չորրորդը եւ այսպէս շարունակ, կարծես թէ էլ վերջ անելու չեն, թէ պիտի այսպէս բարձրանան մինչեւ անհունութիւն: Ինչպէս որ լեռ բարձրանալիս իլլիւզիան մեզ խաբում է եւ ամեն մի կատար համարում ենք վերջինը, ճիշտ այդպէս կաթոլիկները իրաւաբանիւր շարքը թւում է վերջինը, օտակա իսկոյն նկատում եմ, որ դա միայն իլլիւզիա է, որ նրանից վեր դեռ

աչքերն յառած.—Այ. Պայլմի լրագրի էջերից սիրով աղբիւրներ են հոսում։ Ուրեմն ես հիպոթեզ մէջ չեմ։ Եւստիս օպտիկական պատրանք չեմ։

Ոչ, պարոն, լուրում է մի ձայն, ձեր տեսածը կոտորակալ իրականութիւն է։

Գարնանում եմ երես—մի երկտասարդ։
—Այո, պարոն, իրականութիւն է—կրկնեց անծանօթ—եւ այն էլ կատարելագործված իրականութիւն։ Մինչեւ օրս իրականութիւնը մեզ իր մէջն էր ցոյց տալիս, իսկ այսօր մենք, բարոյականութեան էվոլյուցիայի շնորհիւ, նոր պատկերներ ենք տեսնում։ Զբոսաշրջական ինքնաշարժի չէ։ Իրականութեան ճառագայթներն աղօտ լոյսը ազդել է ձեր աչքերի վրա, ուստի շրջապատող իրերի ընդհանուր ցնծութիւնը կտակած է յարուցանում։ Այս է պատճառը, որ դուք չը ճանաչեցիք ինձ։ Ներքեւ, բայց ես ձեր ամենամոտեւոր բարեկամն եմ։ Յիշում էք Կ—ին, որ խօսքիս ժամանակ, իբրեւ յանձնաժողովի անձնափոխանորդ, ձեր օգնականի պաշտօնն էր վարում։ Ես իսկում եմ եկել յատկապէս պարտաճանաչութեան պարտքերս վճարելու նպատակով, եւ օգտուելով դէպքից, շտապում եմ վճարել եւ ձեզ հասնելու։ Ես օգտուեցի, խնդրեմ, այս փոքրը, որոնց ստանալով գիւղական փոխադարձ կրեդիտի պարտքիդ դրամարկից, ձեր արամադրութեան տակն եմ դնում։

—Շատ շնորհակալ եմ—պատասխանեցի եւ շարունակելով աչքած մնալ.—Փոքրիկ պատուիրակ յետոյ բարեկամս սխալեցերից ինձ յիմար դուրսիցից։

—Ներքեւ համարձակութեանս... ինչ նպատակի պիտի գործադրէք այդ փողերը։ Ես պատասխանեցի, որ մենք ունենք թղթախաղով հիւանդ աղքատներ, որոնք կաթի եւ այլ մթերքների կարծես թիւն ունեն, փողերը կը ծառայեն այդ թշուառներին։ Բարեկամս չիսկի ծեռ... Ես նոյնպէս կը ցանկանայի—ասաց նա—որպէս զի այդ գումարը բարեգործական նպատակի յատկացնէ, սակայն ցանկալի է, որ բարեգործութիւնը սկսէ իր գործողութիւնը զաղաքային ուղղությամբ, որ խեղճների մի ստուար բազմութիւն կայուածներն տուրքեր վճարելու միջոցներ չունենալով, գրկվում է ձայնի տալու իրաւունքից։ Ես կը խնդրէի նախ այդ թշուառներին օգնել, ապա ընտրութիւններից յետոյ մենք անմիջապէս կը ձեռնարկենք հիւանդների արմատական օգնութեան։ Գուցէ աղքատների դասակարգում ծանօթ թշուառներ ունէք, վճարեցէք եւ նրանց պարտքերը։

Քանի որ կան, մարմարէ մի անտառ։ Եւ ամբողջ եկեղեցին կարենա աստիճանաբար ձգելով, բարականում եւ պատրաստվում է զայն վրէպելու։ Ես ինքը ամբողջացած աղօթքն է, խորին հաւատը, որ այս վրէպ տրտման խաղում է դէպի վեր։ Կրօնական տանջված հոգիների յուզիչ պատկերներ են այս սիւնաքարածանրները, որոնք իրանց հուժկու թափի մէջ դալարված, այլանշանված են, ինչպէս մեզքերի բերքի տակ անջողող դժբաղդներ։ Կանկանների օպիւտակ օրերը, քարոզած իրանց ճիգերի մէջ, կարծես հաղթել պարուն են իրանց մէջքերին պատերի մասան։ Դա եկեղեցին է նա հասակների ուսին։ Ինչ աւելի խորհրդաւոր։ Գոթական ճարտարապետութիւնը ուղիղ անկիւնների, սուր գծերի հակառակ է։ Կայտեղ ամեն ինչ կոր է ու ոլորուն։ Դարձած է ծովը ծածկանում է ալիքանման շարժումներով, գեղարուեստական մի խառնաշփոթութիւն է, որ կրօնական մտքի փոթորիկից է դուրս վիժել եւ մի անգամ ընդմիջող ստուեր զարացել տարածութեան ու ժամանակի մէջ։ Որքան յանդուգն է եղել այս գաղափարը յղացող միտքը, այս բարդ պատկերը ծնող երեւակայութիւնը։ Գոթական ճարտարապետութիւնը այս իր դարձանալի արուեստը կրօնի արամադրութեան տակ շինելով նրան երկար ժամանակի համար դարձրել է անընկճելի։ Կաւտան այստեղ գինված է, գեղարուեստն Աստուծոյ ծիրանին է։

Ժամի 4-ն է, ներս եմ մտնում։ Եկեղեցին ինչ է բազմութեամբ, սեղաններից մէկի վրա պատարագ է մատուցվում։ Միւսի առաջը, մի մեծ տարածութիւն, կտրված է վարագոյններով եւ բնակից զարդում է մի քանիսն աթոռների վրա հասած կորագլուխ բազմութեանը։ Գաւորներն ոչ թէ եւանդուն է, այլ կատաղի, որպէս միջնադարեան ֆանատիկ, որպէս մարմնացած վրէժխնդրութիւն։ Թեւում է թէ այդ սեւ մարդը, ինչպէս մի գայլապան զեւ, կրօնախառնի միջոց իր ունեցիկը բազմութեանը հրաւիրում է դէպի մահ ու սեւեռած։ Կայտեղի դարձուրդի քարոզիչ երեւի միայն կաթոլիկ

Ես անմիջապէս վերադարձի փողերը պատասխանելով, որ նրա առաջարկութիւնը կատարելու ցանկութիւն չունեմ։ Մենք ժամանակաւոր հրաժեշտ առնենք իրար մինչեւ գիշերվայ ժամի 10-ը։ Ժամի 10-ից յետոյ յանկարծ մի սոսկալի աղմուկ սկսվեց, որին յաջորդեց բանականութեան փոթորիկը։ Օրվայ ցնծութիւնը դարձեալ անհետացաւ։ Եւ կախարհական կեանքը բազմական պայթում առձեպելով, նետվեց առօրեայ անտարբերութեան ծոցը։ Միտքը եւ գիտակցութիւնը իբրեւ ազդու տարրեր ձերբակալվեցին, իսկ իրականութիւնը շուտ տալով երեսը, ստանալական մի այլանշանակ փայտ նուրբեց մեզ։

Ինչ եղաւ բարեկամս,—բղաւցի ես, մենք հիւանդներ ունենք, նա խոստացաւ ներթափան օգնութիւն...
Իրողութիւնը կայացաւ—լուրից մի վիթխարի ձայն։ Եւսականութիւնը եւ խաւարը տարան յաղթանակը։

Ինչ եղաւ բարեկամս,—բղաւցի ես, մենք հիւանդներ ունենք, նա խոստացաւ ներթափան օգնութիւն...
Առաւօտը կանուխ երկաղով բարեկամս յայտնեց ինձ, որ թողարտով հիւանդներին անհրաժեշտ է յորդորել համբերութիւն մինչեւ ընտրութիւնների յաջորդ քառամսակի մոտենալը։ Միայն կայ, որ պայմանները աւելի նպաստաւոր լինեն, եւ այն ժամանակ ամեն բան կը կարգադրենք։

Տիրուհին

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒԻՆՐ

Կիրակի, նոյեմբերի 17-ին, տեղի ունեցաւ հանգուցեալ Գարեթի Միքայելի թաղումը։ Առաւօտեան ժամը 10-ին մարմինը հանգուցեալի բնակարանից տեղափոխվեց ու Նշան եկեղեցին հասարակութեան խումն բազմութիւն, Ներսիսեան դպրոցի հոգաբարձական, ուսուցչական խմբի եւ աշակերտների, դուրս մայր յարգանքների եւ բազմութիւն յարգանքների յուզողականութեամբ։ Դարաշրջ վրա դրված էին պատկերներ հանգուցեալի ազգականներից, Ներսիսեան դպրոցի ուսուցիչներից, աշակերտներից, Ս. Լիւիսեանցի ի յիշատակ «Աղբիւր-Տարաղի» հրատարակութեան 1901—1902 թ. եւ այլ յարգանքներից։ Եկեղեցում դասախոսական խօսք աստարտեց Արեւի փառաբանող Լըթիմեան, կանգ առնելով հանգուցեալի հասարակական գործունէութիւնը բնաւորապէս մի քանի գծերի վրա։ Եկեղեցում բազմութիւն մի ձեռք խօսեց ուսուցիչ Միքայելեան, նկարագրելով հանգուցեալին իբրեւ մարդ, մանկավարժ եւ հասարակական ու գրական գործիչ։ Եկեղեցական

եկեղեցին կարող է ունենալ խօսքերը թափվում են նրա բերանից հեղեղի պէս, ձայնը հնչում է կամարների տակ որդեգրել, եւ այս բոլորը չէ յուզում, այլ օտոտում է պատճառ։ Այդ սուրբ կամ մի զորութեանը հաւատացեալ է, կամ մի հանձնարող խաբարայ։ Ահա նա դադարում է, բայց միւս կողմում պատարագը շարունակվում է։ Աղօթող բազմութիւնը մոտենում է երեցեցիկ խմբի հետ մի կեկորդային «Ալելուիա», իսկ լայնարձակ եկեղեցում այլ անկիւններում, սեղանի ետեւում, խաչելութեան խորհրդի տակ, մայր սեղանի աստիճանների վրա երեւում են ստուերների պէս անշուշտ կերպարաններ, կուցած, կանգնած, նստած, ամենքն աղօթում են, դէմքերին էքստազ, աչքերի մէջ կրօնական փայլ։ Եւսինքն, ամենից ամենից ամենից ամենից զէմբըրը զահարեց զահարեցին եւ եկեղեցական աստուծոյ պաշտօնականներին է։ Նրանք շարժվում են մի անհոգութեամբ, որ հետո է կրօնական լինելուց։ Հաւատացնում են, որ հեթանոս Հոմերի վերջին տարիներում լուրերն իրար հանդիպելու չէին կարողանում ծիսողները զայն։ Կը գիտեմ ինչու, այս կրօնաւորներին նայելիս ես յիշեցի այդ կոմիկ լուրերին, եւ ինձ թւում էր, թէ սրանք էլ, ուր որ է, իրար կը նայեն եւ կը փոթիկանան աչքունքով ցոյց տալով այս գեղանին թաւաղող բազմութիւնը, որ մոմսում է ցաւով խեղճ ժողովուրդ...

Տեսարանը փոխվում է. ահա ներս է գալիս մի քանիսն երկու ձեռքով բարձրացած մի սեւ, սեւագին խաչափայտ, նրա ետեւից ներս է խուժում մի զարմանալի ամբողջ։ Բարդ, կին, երիտասարդ, ծեր, բազմաթիւ երեխաներ, փոշու ամպերի մէջ կորած, չորից հեւալով, նրանք սղջվում են իրար վրա, նրանք վազում են դէպի խաչափայտը, իւրաքանչիւրն աշխատում է աւելի մօտ լինել, կրօնաւորի փէշերին մօտ, սեւ խաչափայտի տակ, լուռ են, միայն վազում են։ Արտաքինից երեւում է գիւղական ամբողջ։ Եւսականութիւնը անբաւական, եկել է այս մայր

արարողութիւններից յետոյ մարմինը, դառնալով խուռն բազմութեան յուզողականութեամբ, տեղափոխվեց վերայի գերեզմանատունը, ուր եւ թաղվեց։

Կիրակի, նոյեմբերի 17-ին, Թիֆլիսում բազմութեան նկարագրական ցուցահանդէս, որին մասնակցում է են կովկասեան նկարիչներից շատերը։ Ցուցահանդէսը բազմութեան է Գեղարուեստական նպաստող Թիֆլիսի ընկերութեան կողմից, որ հաւաքել է մասնակցելու ցուցահանդէսում ոչ միայն կովկասի նկարիչներին, այլ եւ մի քանի օտարներին։ Ցուցահանդէսը բազմութեան ներկայ էին կովկասեան կառավարչապետի օգնական գեներալ-լեյտենանտ Յրէզէ, գեղարուեստական ընկերութեան նախագահ Ալիսանով-Աւարսկի, նկարիչներ, մամուլի ներկայացուցիչներ եւ այլքեր։ Մի ուրիշ անգամ կը խօսենք ցուցահանդէսի մասին։

Թիֆլիսում տեղեկութիւն է ստացվել, թէ Պետերբուրգում վախճանվել է երկրագործութեան միջնադարական պատկան կալուածների ղեկավարամիջնադարի գերեզմար Տիխեզով, որ 80-ական թվականների սկզբում ծառայում էր կովկասում որպէս պետական կառուածների միջնադարի կովկասեան լիազոր Տիխեզով եւսանդուն գործունէութիւն ցոյց տուեց իր ծառայութեան տարիներում կովկասում։ Նրա նախաձեռնութեամբ սկսվեցին այն ընդարձակ փոխակապական հետազոտութիւնները Անդրկովկասեան պետական գիւղացիների կենցաղի մասին, որոնցից յետոյ կազմվեց մի վերին աստիճանի գնահատելի մեծ աշխատութիւն—համալուար բոլոր վիճակագրական տեղեկութիւնների, որոնցով մեր երկրի գիւղացիների տնտեսական եւ հողային կարգաւորման գործը ղեկից ամբողջ հիմքերի վրա։ Այսպէս, նրա օրով եւ անհատականութեամբ հրատարակվեց 1884 թ.ի յուլիսի 29-ի օրէնքը, որով գիւղական արտոնները ընդմիջ յատկացվում էին գիւղական համայնքներին։ Ապա Տիխեզով ձեռնարկեց մի ամբողջ շարք միջոցներ Անդրկովկասեան գիւղատնտեսութեան բոլոր բաժինների զարգացմանը նպաստելու համար. նա հիմնեց ֆիլիքսերային կոմիտէներ, կովկասեան չերամայական կայարաններ, զանազան տնկարաններ, գիւղական դաստիարակի մէջ է ծանադին պաղատու ծառեր տարածելու համար եւ այլն։ Ընդհանրապէս Տիխեզով գործում էր ընդարձակ ծրագրով եւ, պէտք է ասել, որ մեծ մասը իր ծրագրած բարեփոխութիւններից նա կարողա-

տաճարի կամարների տակ, այս սեւ խաչափայտի կողքին փռել իր իղձերը, իր աղօթքն ու հաւատանքը։ Խաչափայտը կողմ քահանայան դարձեալ հանգիստ է, յուզվողը, տանջվողը, աճողը։ Այս սեւ ամբողջ է, դուրեքից հետէ անտեղծածների ետեւից վազող, իր անհամար ցաւերի ծառը փնտրող, որ շարունակ նրանից խուսափում է, ինչպէս այս սեւ խաչափայտը, որ կրօնաւորը տարաւ ու ծածկեց չը գիտեմ ուր, մինչեւ բազմութիւնը չաւառ աչքերով նայում է նրա ետեւից, հաւատում է. ինչ փոթ, բաւական է, որ միտքերը մնա անխառն, անտեղծումը անուշեղ, յաղթանակող ղեկը զարձակ սեւ մարդն է, խաչափայտը նա թագաւոր... Եւ միթէ ուրիշ կերպ կարող է լինել, քանի այս աստիճան խորհրդաւոր է եկեղեցում կիսախաւարը. այստեղ ամեն բան մը ղուում է խաւար միտքը դէպի էքստազ։ Աղօտ ուրուաւորութիւնը բարձրացող այս օրհնութիւնը օրոնք չը նայելով իրանց անաղին բարձրութեանը, կարծես զգո՞ւն են, որ կամարները չուտ են վրաններ իջնում, կուզէին աւելի վեր ելնել։ Ինչ կայ վերեւում, սուրբեր եւ կանթներ, փողերի աղօտ կանթներ, որոնք ասես հրաշքով կախված են տարածութեան մէջ, օրովհետեւ նրանց շղթաները չեն երեւում։ Նրանք հաղիւ պղպուղ են, զգուշանալով խառնել միտքի կիսախաւարը, եւ իրաւունք էլ չունեն աւելի լուսաւորել։ Այս մտալի մէջ ծրարված է անյայտ ու անհասանելի. ամբողջ այն չը պիտի տեսնէ, գաղափարների գաղափարն է այն։ Զը գիտեմ ինչու, նկարների տեղ այս եկեղեցում բռնում են արձաններ եւ արձանախմբեր, հակապական օրհներ խաչափայտից, սեղաններից, կաթոլիկներից կախված է զոր կտրած, ստուած օրերի մի ամբողջ բանակ. հաւատական կան, որոնք աղօթում են սուրը կրծքերին, նետը թիկունքին, կան կամքներ, կան բոնական պատկերներ, որոնք տանների տակ գանգ ունեն եւ մատով երկինք են ցոյց տալիս, կան արտաուսողներ, հաւատալից, կան տանջանքների մէջ գերազանց վայելքը ճաշակողներ եւ

ցաւ իրագործել դեռ իր պաշտօնավարութեան ժամանակ մեր երկրում։

«НОВОЕ ОБОЗРЕНИЕ» լրագրին հետագում եւ Պետերբուրգից «Ֆինանսների եւ ժողովրդական լուսաւորութեան միջնադարականութեանը համարում են բաւարար այն նուիրաւորութիւնները, որ Անդրկովկասեան երկրի հաւարակութիւնները եւ զաղաքները խոտալոյ են տալ կովկասեան պոլիտեխնիկումի բազմութեան համար։

Պետական խորհուրդը յանձնարարեց ներքին գործերի միջնադարականութեան ներկայացնել խորհրդին մի նախագիծ, որով ֆինանսական ներդրութեան մէջ գտնվող զաղաքները ազատվելն ուստիկանութեան պատկանութեան համար նրանցից պահանջվող ծախքերից, ինչպէս նաեւ այն գումարներից, որ զաղաքային հաւարակութիւնները վճարում են միջնադարականութեան վերջին տարած քանազան վարչական ծախքերի փոխարէն։ Այս պատճառով ներքին գործերի միջնադարական անտեսական ղեկավարամիջնադար մշակում է հարկ եղած նախագիծը, որով պետական խորհրդի կողմից մասնաւոր աղած արտոնութիւնը խնդրվում է 40 զանազան զաղաքների համար։

Մօտ օրերումս սենատի առաջին ընդհանուր ժողովում լուրից այն գտնաւոր, որ յարուցել են Մօսկվայի համալսարանին կից գտնվող Իրաւաբանական ընկերութեան նախկին նախագահ Մուրոմցեւ եւ վարչութեան անդամ Օբնինսկի ժողովրդական լուսաւորութեան միջնադարի կարգադրութեան ղեմ ընկերութեան փակման մասին։ Գործի վերջնական ընտրութիւնը յետաձգված է։

Կիրակի, նոյեմբերի 17-ին, վրաց գերաստանական խումբը, ի պատիւ քառամսեայ բեմական ծառայութեան Մօսկվայի կայսերական խմբի դերասան Իւսին-Մուսթաթովի, խաղաց նրա հեղինակած «ԱԷԽԱ» 4 գործողութեամբ դրաման, գները մտնելի էին եւ այդ պատճառով թաքստում ժողովուրդը շատ կարո ներկայացումը ընդհանրապէս լաւ տնցաւ, եթէ ի նկատի չառնենք մի քանի պակասութիւնները։

Ախալքալաքից մեզ հետագում են. Վնդ. բում եւ իմ ուսուցիչ Գաբրիէլ Միքայելեանի մահը։ Դադար Տէր-Գրիգորեանս։

ՇՈՒՇՈՒՑ մեզ գրում են. Աւսիս 10-ի երե-

բոլորը նայում են վար այս աղօթող ու մըսմացող ամբողջ վրա. հրեշտակները չորս կողմից խոյանում են վեր ու վար, մարգարէները շարժ են արձակում, առաքելները մեծնում հեղութեամբ։ Անյայտի ծառայով բռնված մարդկային յուզված միտքը, նրա բոլոր բազմութեան երեւակայութիւնը ինչ իր կարողացել է արտադրել է, ինչով նա ընկալեց ի երկինքն ու երկիրը, այդ բոլորը, բոլորը լցել են այս եկեղեցին, միախառնվում են խնկի ծխի ամպերի մէջ, որ էլ աւելի թանձրացնում է խաւարը, միտքը չիսկվում է, երեւակայութիւնը գերբնում, ստեղծվում է պատկերների, ապաւորութիւնների մի զարմանալի խառնուրդ, հոգին բռնվում է ինչպէս ծուղակի մէջ ընկած թռչուն եւ խեղդվում է խեղդվում ու տառլում է կրօնական փոթորիկում հուլիւրի մէջ, սոսկալի է հաւատայ, այսպիսի հաւատը ինքնապատկանութիւն է։ Ահա հնչում է թաղման մեղեդին, օրից ձայնն է այն, անաղաղագործ ու յայտնաւոր, որ իր միտքային մէջ անգամ կրօնի օտոկումն ունի եւ որոտալով ու ալիքաւոր ծածկանալներով գնում է մեծնելու բարձր կամարների տակ, մի տեսակ խորհրդաւոր մաւնով, խուլ արձագանքներով։ Ես հասկանում եմ այժմ կաթոլիկ եկեղեցում ոյժը եւ դուրս եմ գնում համարեա յոգնած եւ կրկնում եմ մըսածս խեղճ ժողովուրդ։

Միւսից յետոյ ուրիշ հետաւական զաղաք այցելելու չեմ։ Թողնում եմ Բաթումին, ուր այնքան շատ բան տեսայ, այնքան շատ զգացի, եւ ուր կարելի է ասել այնպէս շատ պարզեցի ձանապարհ եւ ընկում Տիւրքի վրայից Շվեյցարիա, եւ ամենաղեղ զէպի հայրենիք, որին կարտեղ եմ եւ որը յիշելու այնքան աւելիներ ունեցայ ձանապարհաբարութեան բոլոր ընթացքում։ Գեղեցիկ է Իտալիան, հարուստ է գեղարուեստով, վերին աստիճանի հետաքրքիր բայց աւելի հեռու մեր երկրի վրայ...

Մնաց բարի Իտալիա... Ա. Ահարանյան

